

KULIN FERENC: HÓDÍTHATATLAN SZELLEM

A *Hódíthatatlan szellem* (alcíme: Dózsa György és a parasztháború reformkori értékeléséről) című munka, Kulin Ferenc könyve az Irodalomtörténeti Füzetek 106. darabjaként jelent meg. Nem szükséges a kritikusknak bizonygatni, hogy a Dózsa-téma és nyomában Mohács, ok-okozati összefüggésben vagy anélkül, kardinális kérdés volt a 19. század első felében. Erre bizonyíték maga a recenzeált mű is, továbbá a reformkori szépirodalom, a történeti szakmunkák, a korabeli publicisztika. Mi ennek az oka? A 16. és a 19. század történelmi és társadalmi helyzete közötti analógiát többen felfedezték, de aki ok-okozati viszonyt látott a két kor központi problémái között – amint Kulin rámutat –, az Wesselényi volt. A könyv egyik legjobb fejezete a Wesselényiről szóló, ennek oka minden bizonnyal az is, hogy neki részleteiben kimunkált parasztpolitikája volt. Wesselényi világosan látta, hogy a jobbágykérdés ekkor már mindenféle szempontól kulcskérdés Magyarországon. A nemesség számára eszköz osztályhelyezete megtartására, a jobbágykérdés megoldása az érdekegyesítés legfőbb feltétele. A probléma napirenden tartása a nemesség legjobbjai részéről a 30-as években már bizonyos félelmet is kifejez (1931-es kolerázadás!).

A reformkori Dózsa-kép változásának bemutatásán keresztül a szerző felvázolja azt a történetiszemléleti fejlődést, melynek során a történetírók (és szépírók) eljutnak a parasztháborút személyes bosszúból, sértettségből kirobbantó, aljas ösztönlényként ábrázolt Székely Dózsa Györgyötől a tettét mind egyénileg, mind társadalmilag motivált, a forradalmat és következményeit tudatosan vállalt parasztszervező megjelenségéig. A történetiszemléleti fejlődés a Dózsa-értékelésben kétségtelen, még akkor is, ha a könyvben különböző felkészültségű szerzők kerülnek egymás mellé. Nem olyan kiterjedt nálunk ekkor még a történeti irodalom, hogy ebből a szempontból is differenciálni lehetne.

A kor folyóirat-irodalmában számos írást találhatunk, mely a jobbágykérdéssel foglalkozik. Egy-két cikket említenék az érdekesség kedvéért. Bár nem a Dózsa-felkelést, de az azzal nagyon is hasonló jellegű, 1784-es Hora-féle parasztfelkelést értékeli a Tudományos Gyűjtemény 1821-es évfolyamában Jankovich Miklós, aki a régiségyűjtés mellett a történettudomány terén is értékes munkát végzett. Ez az írása arról tanúskodik (*Gróf Sztáray Mihálynak tiszti igyekezete és a nemességnek kész ajánlása Hora támadásának lecsendesítésére*), hogy Jankovich nagyon pontosan látta a felkelés osztályjellegét: „Hora támadása valóban paraszti háborúság volt – hogy célja a nemesség és földesúri hatalom tapodása s kiirtása: sőt nemcsak célja, de valósággal el is követett gonosz tette.” Nem érdektelen megjegyezni, hogy Jankovich Hora

követeléseit elemezve nem tér ki azok nemzeti és vallási jellegére, amit nem tekinthetünk véletlennek. Ez azt mutatja, hogy a parasztkérdés már az 1810–20-as években fontos helyet foglalt el a közírók gondolkodásában, míg nem a nemzetiségiek követeléseit süket fülekre találtak. (Mind a parasztkérdés előtérbe kerülésére, mind a nemzeti követelések visszaszorítására bőszes bizonyítékot nyújtanak a Tudományos Gyűjtemény 1810–1820-as évfolyamai. Még az a javaslat is publikálásra kerül Meszlényi Ignác cikkében az 1817-es VI. kötetben, *A magyar nemesek közbirtoka eránt való javallások* című írásban, hogy osszák fel a nemesi birtokok egy részét.)

A könyv a Dózsa-kép változásának ábrázolása során – tehát a konzervatív, verbőcziánus történetíróktól a publicisztikán át a 48-as nemzedék új, polgári, hosszú időre folytatás nélkül maradt történet-szemléletéig – egy új forradalmiság-koncepciót is megfogalmaz. E koncepció lényege, hogy nem történelmi eseményekhez és dátumokhoz köti a forradalom fogalmát, hanem mint történelemfilozófiai problémát, mint a fejlődés egy bizonyos útjának igenlését vagy tagadását fogja föl azt. Úgy gondolom, hogy jogos ez a forradalomfelfogás, csak egy bizonyos szűkkeblű szemlélet mérhette a forradalmiságot a fegyveres harcban való részvétellel vagy éppen a hősi halállal. Tovább is mehetünk, nemcsak az a politikai gondolkodó forradalmár, aki az eszme megvalósításának módszerül a gyakorlatban a revolúciót választja (természetesen az objektív feltételektől nem függetlenül), hanem az is, aki gondolkodói munkája során a valóság által feltett kérdéseket megfogalmazza és a fennálló status quóval szembe fordítja. A napi politikában való részvétel, a jó politikusság *alkati kérdés* is, ahogy Kulin fogalmaz.

Az új forradalmiság-koncepció egyik nagy bizonyítéka Kulinnál Kölcsey. Szauderral vitatkozva, a költő politikai írásait és tevékenységét elemezve egy új Kölcsey-kép körvonalai bontakoznak ki itt: „Kölcsey nemcsak ön maga, de osztálya, nemzete eszközvoltát is felismerte, s *alkata ellenében* cselekedett azért, hogy osztályát is, nemzetét is a történelem formálójának, ne csak szenvedő alanyának láthassa. Életműve « magánvalóan » forradalmi volt, függetlenül attól, hogy mennyire töltötte be a híd szerepét Batsányi és Petőfi között, s hogy hogyan vélekedett a « revolúci »-ról.” (Kiemelés tőlem – R. R., 74.)

Nemcsak a gondolkodót és a népevért választja el egymástól a forradalmiság kérdésének vizsgálatakor a szerző, de a politikust és a művészt is. Eötvösről szólva megmutatja, hogy mint író és mint politikus nem ugyanazt a pályát futja be. (*A Magyarország 1514-benről* van szó.) Az író továbbmegy a politikusnál, a forradalom lehetőségeit latolgatja, az erőszak szerepét vizsgálja a forradalomban stb. Petőfi *A nép*

nevében című versét elemezve a szerző rámutat arra, hogy itt a költő az Eötvösével épp ellentétes utat jár be: itt a költő az, aki egy történelmileg-politikailag erre indokolt pillanatban a reformpolitika esélyeit vizsgálja – kevesebbet mond ki annál, mint amit valójában már vall. Tény, hogy a forradalmiságnak ez a fajta felfogása alaposan kitágítja reformkori alkotóink, politikusaink filozófiájának, világnézetének megközelítését.

Táncsics útjának végig gondolása újabb fontos mozzanatot emel ki a forradalmiság témaköréből. Nevezetesen azt, hogy ha a forradalmiság ténye nem is konkrét politikai dátumokhoz kötött, mégis időben meghatározott, történetileg fejlődő vagy visszafejlődő jelenség. Táncsics forradalmisága, úgy hiszem, kissé statikusan él mindannyiunkban: ő a 48-as nemzedék legforradalmibb (értsd: a proletár forradalmiságig eljutó) alakja. A könyv egyik fejezete azt kíséri végig apró mozzanatokban, hogyan jutott el Táncsics a konzervatív történelemszemlélettől nem sokban különböző felfogásától a polgári életbe való beépülési szándéka kudarcán át az osztályharcig. A történelemben azonban nemcsak fejlődés, hanem visszafejlődés is lehetséges. És ezzel eljutottunk a »mivé lesz a forradalmiság a forradalom után« kérdéséhez. Úgy érzem ez a kérdés a 48-as forradalom túlélőinél eszmetörténetileg nem kidolgozott. Említhetném a márciusi fiatalokat, köztük például Jókait. Ha valaki elvégezné a forradalmat és szabadságharcot túlélte jelentősebb írók és politikusok műveinek (a 48 utániakra gondolok) eszmetörténeti vizsgálatát, ennek tanulságai minden bizonnyal felhasználhatók lennének a 48 előtti-alatti világnézetük, politikai viselkedésük differenciáltabb megközelítéséhez is.

Kulin Ferenc könyve jó néhány évvel ezelőtt készült, természetesen azóta mind a történeti irodalom, mind az irodalomtörténet értékes munkákkal gazdagodott. A szerző saját bevallása szerint nem törekedett teljességre: írása azonban így is bizonyítja, hogy a történeti, történetfilozófiai, eszmetörténeti aspektus alkalmazása új dimenziókat nyit a lezártnak vélt portrék finomításához. (Akadémiai Kiadó, 1982.)

RATZKY RITA

KIRÁLY ISTVÁN: INTÉS AZ ŐRZÖKHÖZ

(ADY ENDRE KÖLTÉSZETE
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN)

Nemcsak az Ady-versek váltottak ki megújulásuktól kezdve szokatlanul élénk visszhangot: a róluk szóló hosszabb-rövidebb írások maguk is mind messzebbre gyűrűző vitáknak lettek forrásai. Ellentétek-